

RAQAMLI IDENTITETLARNING SHAKLLANISHI VA IJTIMOIY TAFAKKUR TRANSFORMATSIYASI

Raximova Marjona Nazar qizi – *tayanch doktorant (PhD)*
Navoiy davlat pedagogika universiteti, Navoiy sh., O'zbekiston

Kirish

Bugungi globallashtirish va raqamlashtirish jarayonlari inson hayotining deyarli barcha sohalarini qamrab olib, uning ijtimoiy munosabatlari, axborotni qabul qilish va qayta ishlash usullari, o'zini namoyon etish shakllari hamda jamiyatdagi o'rnini anglashiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Internet, ijtimoiy tarmoqlar, raqamli platformalar va virtual kommunikatsiya vositalarining keng tarqalishi natijasida insonning ijtimoiy faolligi endilikda faqat real makon bilan chegaralanib qolmay, virtual muhitda ham namoyon bo'lmoqda. Shu jihatdan raqamli muhitda shaxsning o'zini namoyon etishi va boshqalar tomonidan qabul qilinishi bilan bog'liq jarayonlarni o'rganish zamonaviy falsafiy tadqiqotlarning muhim yo'nalishlaridan biriga aylanmoqda. Raqamli identitet tushunchasi shaxsning internet va raqamli platformalardagi faoliyati davomida shakllanadigan o'ziga xos ijtimoiy qiyofasini anglatadi. Inson virtual makonda o'zining ism-sharifi, fotosurati, fikrlari, qiziqishlari, faoliyati, kommunikativ xatti-harakatlari va boshqa raqamli izlari orqali muayyan identitetni yaratadi. Bunda shaxs real hayotdagi o'zligini virtual muhitga ko'chirishi bilan birga, ayrim hollarda o'zining yangi obrazini ham shakllantiradi. Natijada real va virtual identitet o'rtasidagi munosabat murakkablashib, shaxsning o'zini anglash jarayoniga ham ta'sir ko'rsatadi.

Mazkur jarayon ijtimoiy tafakkur transformatsiyasi bilan bevosita bog'liq. Chunki insonning fikrlash tarzi jamiyatdagi kommunikatsiya shakllari, axborot oqimi va ijtimoiy munosabatlar tizimidagi o'zgarishlardan tashqarida mavjud bo'la olmaydi. Raqamli muhitda axborotning tezkorligi, katta hajmi va doimiy yangilanib turishi inson tafakkurining mazmuni va dinamikasiga yangi talablarni yuzaga keltirmoqda. Shuning uchun raqamli identitetning shakllanishi nafaqat individual hodisa, balki ijtimoiy tafakkurda yuz berayotgan chuqur o'zgarishlarning muhim ko'rinishi sifatida namoyon bo'ladi.

Asosiy qism

Raqamli identitetning shakllanishi avvalo insonning virtual makondagi faoliyati bilan bog'liq. Ijtimoiy tarmoqlardagi shaxsiy sahifalar, messenjerlardagi muloqotlar, elektron xizmatlardan foydalanish, onlayn ta'lim, masofaviy mehnat va boshqa raqamli faoliyat turlari inson haqida ma'lum axborotlar majmuasini shakllantiradi. Ushbu ma'lumotlar yig'indisi shaxsning raqamli izini hosil qiladi va uning virtual makondagi ijtimoiy qiyofasini belgilaydi. An'anaviy jamiyatda shaxsning identiteti asosan uning

oilasi, kasbi, ijtimoiy mavqei, milliy va madaniy muhitdagi o'zini kabi omillar orqali shakllangan bo'lsa, raqamli jamiyatda bu omillarga yangi komponentlar qo'shilmoqda. Xususan, shaxsning internetdagi faolligi, qaysi axborotlarni kuzatishi, qanday fikr bildirishi, qanday kontent yaratishi va virtual guruhlarda qanday ishtirok etishi uning ijtimoiy qiyofasini belgilovchi omillarga aylanmoqda. Raqamli identitetning muhim xususiyatlaridan biri uning konstruktiv xarakterga egaligidir. Ya'ni inson virtual muhitda o'zining qanday ko'rinishini ma'lum darajada mustaqil ravishda belgilashi mumkin. Profil rasmi, biografik ma'lumotlar, yozilgan postlar, izohlar va boshqa kontentlar orqali shaxs o'zi haqida muayyan tasavvur hosil qiladi. Shu sababli virtual makondagi identitet har doim ham real hayotdagi shaxsiyatning to'liq aksi bo'lavermaydi. Ba'zan inson real hayotda namoyon eta olmaydigan jihatlarini virtual muhitda erkinroq ifodalashi mumkin. Bu holat ijtimoiy tafakkurning individuallashuvi va diversifikatsiyasiga olib keladi. Raqamli platformalar insonga o'z fikrini keng auditoriyaga tezkor yetkazish imkoniyatini yaratadi. Natijada ilgari faqat tor ijtimoiy guruh doirasida qolib ketgan qarashlar keng jamoatchilik muhokamasiga chiqishi mumkin. Shu bilan birga, turli qarashlar to'qnashuvi insonning mavjud ijtimoiy hodisalarga munosabatini qayta ko'rib chiqishiga ham sabab bo'ladi. Raqamli muhitning yana bir muhim jihati — axborot oqimining nihoyatda tezlashganidir. Inson bir vaqtning o'zida turli manbalardan katta miqdordagi ma'lumotlarni qabul qilmoqda. Bu holat tafakkurning tezkorligini oshirishi bilan birga, axborotni tanlash, saralash va tanqidiy baholash zaruratini ham kuchaytiradi. Shunday sharoitda ijtimoiy tafakkurning muhim belgilaridan biri sifatida raqamli savodxonlik va tanqidiy fikrlashning ahamiyati ortadi. Bundan tashqari, algoritmik tavsiya tizimlari ham insonning axborot makonini shakllantirishda muhim rol o'ynamoqda. Ijtimoiy tarmoqlar va raqamli platformalar foydalanuvchining avvalgi qiziqishlari va xatti-harakatlariga asoslanib, unga muayyan turdagi kontentni tavsiya qiladi. Natijada inson o'z qarashlariga yaqin bo'lgan axborotlarni ko'proq ko'rishi va boshqa nuqtayi nazarlar bilan kamroq to'qnash kelishi mumkin. Bu esa ijtimoiy tafakkurning shakllanishida yangi muammolarni yuzaga keltiradi.

Raqamli identitetning shakllanishida virtual hamjamiyatlarning ham o'zini katta. Inson geografik jihatdan uzoqda joylashgan, ammo manfaatlari va qarashlari bir xil bo'lgan insonlar bilan raqamli platformalar orqali doimiy aloqada bo'lish imkoniyatiga ega. Natijada an'anaviy hududiy chegaralardan tashqarida yangi ijtimoiy guruhlar shakllanadi. Bunday guruhlar umumiy manfaat, kasbiy faoliyat, madaniy qiziqish yoki muayyan ijtimoiy masala atrofida birlashishi mumkin. Shu nuqtayi nazardan, raqamli identitet individual va jamoaviy identitet o'rtasidagi munosabatni ham o'zgartirmoqda. Inson bir vaqtning o'zida turli virtual hamjamiyatlarning a'zosi bo'lishi va har bir muhitda o'zining muayyan jihatini namoyon qilishi mumkin. Masalan, bir shaxs professional tarmoqda mutaxassis, boshqa platformada ijodkor, yana bir virtual

guruhda muayyan qiziqishga ega foydalanuvchi sifatida namoyon bo'lishi mumkin. Bu esa identitetning ko'p qatlamli va dinamik xususiyatini kuchaytiradi. Raqamli identitetning shakllanishi ijtimoiy tafakkurga ijobiy imkoniyatlar bilan bir qatorda muayyan xavflarni ham olib kiradi. Xususan, yolg'on axborot, manipulyativ kontent, stereotiplar, virtual bosim va ijtimoiy taqqoslash insonning dunyoqarashi va o'zini baholashiga ta'sir qilishi mumkin. Shu sababli raqamli jamiyat sharoitida erkin axborot almashinuvi bilan bir qatorda axborot mas'uliyati, media savodxonlik va tanqidiy tafakkur masalalari ham dolzarb ahamiyat kasb etadi. O'zbekistonda ham raqamlashtirish jarayonlarining jadallashuvi natijasida aholining internet va raqamli texnologiyalardan foydalanish ko'lami kengaymoqda. Elektron hukumat, raqamli ta'lim, elektron savdo, masofaviy xizmatlar va ijtimoiy tarmoqlarning rivojlanishi insonning kundalik faoliyatini raqamli muhit bilan tobora ko'proq bog'lamoqda. Bu jarayon o'z navbatida yangi kommunikativ madaniyat va yangi ijtimoiy tafakkur shakllarining rivojlanishiga zamin yaratmoqda. Shunday qilib, raqamli identitetni faqat texnologik hodisa sifatida baholash yetarli emas. U shaxsning o'zini anglash, jamiyat bilan munosabatga kirishish, axborotni qabul qilish va ijtimoiy voqelikni talqin qilish jarayonlari bilan chambarchas bog'liq bo'lgan ijtimoiy-falsafiy hodisadir. Raqamli identitetning rivojlanishi natijasida insonning "men" haqidagi tasavvuri ham o'zgarib, real va virtual makonlar o'rtasidagi munosabat yanada murakkablashmoqda.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, raqamli identitetlarning shakllanishi zamonaviy jamiyatda insonning o'zini anglash va ijtimoiy munosabatlarga kirishish shakllarining transformatsiyasini aks ettiruvchi muhim jarayondir. Raqamli texnologiyalar inson uchun nafaqat yangi kommunikatsiya vositalarini, balki o'z shaxsiyatini namoyon etish, turli ijtimoiy guruhlarga qo'shilish va jamoatchilik fikrini shakllantirishning yangi imkoniyatlarini yaratmoqda. Raqamli identitetning dinamik va ko'p qatlamli xususiyati ijtimoiy tafakkurning ham o'zgaruvchanligini kuchaytirmoqda. Axborot oqimining tezlashuvi, virtual hamjamiyatlarning rivojlanishi, algoritmik tavsiya tizimlarining kengayishi hamda real va virtual ijtimoiy makonlarning o'zaro yaqinlashuvi insonning fikrlash jarayoniga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Shu sababli raqamli jamiyat sharoitida ijtimoiy tafakkurni tadqiq etishda raqamli identitet masalasiga alohida e'tibor qaratish zarur. Chunki shaxsning virtual makondagi faoliyati va o'zini namoyon etish shakllari jamiyatdagi yangi ijtimoiy munosabatlar, qadriyatlar va fikrlash modellarining shakllanishiga ta'sir ko'rsatadigan muhim omillardan biridir. Raqamli identitetning rivojlanish jarayonlarini falsafiy jihatdan chuqur o'rganish esa raqamli jamiyatda inson, jamiyat va texnologiya o'rtasidagi munosabatlarning yangi mazmunini anglash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ergashev I. Falsafa. — Toshkent: O'zbekiston, 2011.
2. Nazarov Q. Aksiologiya: qadriyatlar falsafasi. — Toshkent: Ma'naviyat, 1998.
3. Shermuhamedova N. Falsafa va fan metodologiyasi. — Toshkent: Universitet, 2005.
4. Yo'ldoshev S., Usmonov M., Karimov R. Falsafa. — Toshkent: Sharq, 2002.
5. Abdullayeva B. Axborotlashgan jamiyat va zamonaviy tafakkur. — Toshkent: Fan, 2018.
6. Castells M. The Rise of the Network Society. — Oxford: Wiley-Blackwell, 2010.
7. Castells M. The Power of Identity. — Oxford: Wiley-Blackwell, 2010.
8. Turkle S. Life on the Screen: Identity in the Age of the Internet. — New York: Simon & Schuster, 1995.
9. Floridi L. The Fourth Revolution: How the Infosphere is Reshaping the Human Reality. — Oxford: Oxford University Press, 2014.
10. Jenkins H. Convergence Culture: Where Old and New Media Collide. — New York: New York University Press, 2006.
11. boyd d. It's Complicated: The Social Lives of Networked Teens. — New Haven: Yale University Press, 2014.
12. Goffman E. The Presentation of Self in Everyday Life. — New York: Doubleday, 1959.
13. Bauman Z. Liquid Modernity. — Cambridge: Polity Press, 2000.
14. van Dijck J. The Culture of Connectivity: A Critical History of Social Media. — Oxford: Oxford University Press, 2013.
15. Harari Y. N. Homo Deus: A Brief History of Tomorrow. — New York: Harper, 2016.